

TİMÂR SİSTEMİ HAKKINDA BİR RISÂLE

İlhan Şahin

Osmanlı İmparatorluğu'nun zirâî, hukukî ve içtimâî nizâmı, büyük ölçüde, tîmâr sistemi üzerine kurulmuştur. Bu sistemin esası, geçimlerine ve hizmetlerine âit masrafları karşılamak üzere, bir kısım asker ve memurlara tahsis edilmiş olup, senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan askerî dirliklere dayanmaktadır. İmparatorluğun merkeziyetçi devlet idâresinin içinde kendisine mahsûs çevresiyle teşekkül ve inkişâf etmiş olan Osmanlı tîmâr sistemi, memleketin askerî ve siyâsî bir gücü olduğu kadar, iktisâdî ve içtimâî hayatının gelişmesinde de mühim bir mevkie sahipti. Bu sebepten, tîmâr sisteminin tatbik edildiği eyâletlerle, bu eyâletlerden her birinde mevcut, tîmârlar ve tîmâr sâhiplerinin maiyyetinde olarak sefere iştirâk eden cebelülerin adedi hakkında, muhtelif târihlerde çeşitli risâleler kaleme alınmıştır. Bunlar arasında, Defter-emini Ayn-ı Ali Efendi'nin 1018 (1609) târihinde kaleme almış olduğu *risâle* ile¹, Sofyalı Ali Çavuş'un 1064 (1654) târihinde yazdığı *risâleyi* zikretmek yerinde olur².

1 Bk. *Kavânin-i Âl-i Osman der hulâsa-i mezâmin-i defter-i divân*, İstanbul 1280.

2 Hamid Hadzibegić, *Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarskoj Organizaciji u XVII stoljeću*, *Glasnik*, II (Sarajevo 1917), s. 139-205. Hacıbegić, Risâlenin orijinal yazmasının Sarajevo'da Memleket Müzesi Arşivi Kütüphanesi (Bu kütüphâne, bugün Sarajevo'daki Şarkiyat Enstitüsü Arşivi'nde bulunmaktadır)'nde 1311 numarada kayıtlı bulunduğunu ve risâlenin ilk defa 1937 yılında *Gayret Takvimi*'nde, arşiv memuru Rıza Muderizoviç tarafından muhtasaran yayımlandığını; ancak metinde bazı eksikliklerin bulunması dolayısıyla, risâleyi tam olarak yeniden neğrettiğini belirtmektedir (Bk. *Aynı eser*, s. 139).

Ayn-ı Ali Efendi, risâlesini kaleme alırken, Defter-emîni olmanın verdiği imkânlardan faydalanarak, tîmârlara âit muâmelelerin yapıldığı resmî kayıtları ehliyet ve selâhiyetle değerlendirmiştir. Müellifin, özellikle, 1560-1580 târihiyeri arasındaki arazi tahrirlerine göre tertip ve tanzim edilmiş olan tîmâr icmâl defterlerinden de faydalanmış olduğu anlaşılmaktadır³.

Sofyalı Ali Çavuş Risâlesini yayınlayan Hâmid Hacıbegiç, Ali Çavuş hakkında bilgi verirken, onun, büyük bir ihtimâle, Defter-i hâkanî emânetinde çalıştığını ve risâlesini hazırlarken, burada mahfûz bulunan belgelerden de faydalandığını zikretmektedir⁴.

İşte bu kâbil toplamalardan biri de, metnini yayınladığımız risâle olup, Fâtih (Süleymaniye) Kütüphânesi, nr. 3514'de mevcut mecmuânın içinde bulunmaktadır. Mecmua, 273 x 180 mm. eb'adında, nesih'le yazılmış (söz başları ve önemli yerleri kırmızı, sahife kenarları kırmızı cetvelli) ve kahverengi meşin ciltli olup, her varakda aşağı-yukarı 13 satır ve âharlı kâğıdı bulunmaktadır. Mecmua, evâsıt-ı Ramazan 1063 (= 1653 Temmuz ortası) târihinde, silâhdâr-ı şehriyârî Ken'an Ağa'nın bendegânından Mustafa b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir⁵.

Mecmuanın 1 a-72 a varaklarını, *Kitâb-ı Müstetâb* isimli risâle teşkil etmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı devlet ve toplum düzeninde başlamış olan çöküntüyü, temeline inerek ortaya koymaya çalışan *Kitâb-ı Müstetâb*, yayınlanmış bulunmaktadır⁶. 72a-72b varagında, *Şehr-i Islâmbol feth olaldan berü olan müftüleri beyân ider* başlığı altında, H. 1033 (= 1623) târihine kadar gelen şeyhülislâmların isimleri kayd edilmiştir. Burada en son olarak, Hoca Sadeddin Efendi-zâde Es'ad Efendi'nin ikinci meşihatı (1032-1034 = 1623-1625) zikr edilmektedir. Müteâkıben, 72b-85a varaklarında, *Tevârih-i âl-i Osman min Sultan Osman Hân Gâzi ilâ Sultan Selim Hân* başlığıyla, kısa bir Osmanlı târihi yer almakta olup, 85b-

3 Ö. Lütfi Barkan, «Timâr» mad., *İslâm Ansiklopedisi*.

4 Hâmid Hacıbegiç, *Aynı eser*, s. 141.

5 *سودة الفقير في نوا اعي به مصطفي بن مصطفي از بندكان سلجدار حضرت شهریارى كناناغا زادالله ربته..... في اوامط رمضان المبارك سنة ثلثة وستين و الف* (Bk. vrk. 138/b)

6 Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet düzenine âit metinler I., Kitâb-ı Müstetâb*, Ankara 1974. Bu nüshanın zikri için bk. Yaşar Yücel, *Aynı eser*, s. XVII.

100b varakları arasında ise, *Nesâyihü'l-mülûk* isimli risâle bulunmaktadır. Bu risâlede, Allahın insanlara verdiği nimetleri nasıl kullanacakları, hadîs-i şerîf ve âyet-i kerimelerle açıklanmakta, sultânların âdil ve şefkatli olmaları hususunda nasihat verilmektedir. Bundan sonraki kısım, yâni 101a-134a varakları, metnini yayınladığımız tîmâr risâlesidir. 134a-135b varakları arası ise, tîmâr risâlesinin icmâlini teşkil etmektedir. Burada, eyâletlerdeki asâkir, zü'emâ ve erbâb-ı tîmâr, yörük, akıncı ve sancakların, metin içinde geçen sayıları verilmektedir⁷. Bu bakımdan metnin tekrarı mâhiyetinde olan bu kısmı, yeniden vermeyi uygun görmedik. Mecmuanın 136a-137b varaklarında, Akdeniz adalarındaki kale ile köylerin, Rumeli, Anadolu ve Arabistan sâhillerinde bulunan köy ve mezraalar ile denizde seyr eden tüccâr gemilerinin korunması ve muhâfazasına dâir kanunnâmenin icmâli bulunmaktadır. Kanunnâmede ayrıca Akdeniz kıyılarını korumağa me'mûr sancaklar ile, kadirga sayısını belirten bir liste de mevcuttur. Daha sonra, 137a-137b varakları arasında, *Merhûm Sultan İbrahim Hân zamanında küffâr-ı hâk-sâr Bosna vilâyetinde bizden alduğı kal'alardır ki zikr olunur* başlığı altında Sultan İbrahim (1640-1648) zamanında, Bosna vilâyetinde, elden çıkan kalelerin isimleri zikredilmektedir. 137b-138b'de de, *Merhûm Sultan Süleyman Han Hazretleri âhır-ı nefesde vasiyyet tarikıyla ısdâr buyurdıkları hatt-ı hümayûnlarıdır ki Mehmed Paşa Vezîr-i âzam'a* başlığı altında, Kanûnî Sultan Süleyman'ın bir hatt-ı hümayûnu yer almaktadır.

Mecmua içinde bulunan tîmâr risâlesi, iki kısım hâlinde tertip edilmiştir. 101a-113a varaklarını ihtivâ eden ilk kısımda, tîmâr teşkilâtı ile ilgili olarak, dâhilî idâre sistemi ve idârî taksimât hakkında malûmat verilmektedir. 113a-134a varakları arasındaki ikinci kısımda ise, tîmâr sistemi tafsilâtlı olarak anlatılmaktadır.

Risâlenin ilk kısmında, Osmanlı İmparatorluğu'nun, idârî teşkilât bakımından, 25'i hâsla ve 9'u sâliyâne ile olmak üzere 34 eyâletten terekkiüb ettiği, bu eyâletlere bağlı olan sancakların sâliyâne beyleriyle beraber 320 olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kısımda, hâs ile idâre edilen eyâletlerdeki, vüzerâ ve ümerâ ile ocak, aşîret, müsellem, yörük, akıncı ve piyâde beyleri hakkında malûmat verildiği

7 İcmâl kısmındaki eyâletlere tâbi sancak adedleri, metinde verilen sayılardan genellikle eksik kayd edilmiştir.

gibi, eyâletlerde bulunan ze'âmet, timâr ve hâkimlikler hakkında da kayıtlar bulunmaktadır.

Risâlenin timâr sistemi ile ilgili olan ikinci kısmında ise, timâr sisteminin uygulandığı yerlerin, ne gibi hizmete tahsis edilmiş olduğu belirtilmektedir. Burada, hâslar (havâss-ı hümayûn, havâss-ı vezîr ve sultanlara tâyin olunan paşmaklık hassı), mâlikâne, evkaf, arpalık, ocaklık hakkında bilgi verildiği gibi, ze'âmet ve timârlar hakkında da mâlûmat verilmekte olup, bu meyânda, tekaüd timârları, yurtluk timârları, mâlikâne timârları, Rumeli'deki geri hizmet, yâni müselleme, yörük, piyâde, çingâne, akıncı ve toyca beylerine tayin olunan timârlar, Anadolu'daki geri hizmet, yâni piyâde ve müselleme tâifesine âit olan timârlar, canbâzân ve garîbân timârları, voynuk beyleri ve çeribaşları timârları, yund ocakları timârları, timârlı kal'a muhafızları, müselleme timârları, hassa av kuşcuları timârı, eshâb-ı derek (dîdebânlar) ve derbendci timârları, at-çeken (esb-keşân) tâifesine âit olan timâr, hıristiyan timârları (mâlik, keniz, piremikür) ve baştına adı altında voynuk tâifesine tayin olunan timârların muhtasar bir kanûnnâmesi bulunmaktadır. Daha sonra, ze'âmet ve timârların, itibârât ve ıstılâhâtı hakkında bilgi verilmektedir.

Elimizdeki risâle, daha önce belirttiğimiz gibi, H. 1063 târihinde kopya edilmiş olduğundan, 1064 târihli olan *Sofyalı Ali Çavuş risâlesi* ile, te'lif târihi bakımından bir yakınlık göstermektedir. Bu durum, her iki risâlenin, muhteviyâtı bakımından birbirine çok yakın olmasından da anlaşılmaktadır. Böyle olmakla beraber, yayınladığımız risâle ile *Sofyalı Ali Çavuş risâlesi* arasında bâzı cüz'î farklar da bulunmaktadır. Meselâ, yayınladığımız risâlede, eyâletlere bağlı olan sancak sayısı, sâliyâne beyleriyle beraber 320 ve timâr sisteminin tatbik edilmekte olduğu eyâletlerdeki timâr sâhibi 56.209 olup, timâr sâhiplerinin cebelûleriyle beraber teşkil ettikleri askerî kuvvetin yekûnu da 201.000'dir⁸. Bu durum, *Sofyalı Ali Çavuş risâlesinde*, sancak sayısı sâliyâne beyleriyle beraber 316, timâr sisteminin tatbik edildiği eyâletlerdeki timâr sâhibi 56.089 ve timâr sâhiplerinin cebelûleriyle beraber teşkil ettikleri askerî kuvvetin sayısı 200.000'dir⁹. Bunun yanı sıra, Anadolu eyâleti hakkında bilgi

8 Bk. vrk. 112 a.

9 Hâmid Hacıbegiç, *Aynı eser*, s. 152.

verilirken, elimizdeki risâle tafsilâtli olarak, eyâletin müselleme beyleri ve piyâde-beyleri hakkında malûmat verdiği hâlde¹⁰, *Sofyalı Ali Çavuş risâlesinde*, bu husûsa dâir herhangi bir kayıt yoktur¹¹.

Yukarıda işâret edilen husûsiyetler göz önünde bulundurulursa, XVII. asrın ortalarında İmparatorluğun idâri taksimâtı ve toprak idâresinde geçerli olan nizâmın anahatlarını tesbit eden risâlenin ehemmiyeti ortaya çıkar. Bu sebeple, metnin neşri uygun görülmüştür. Ancak, eldeki nüshanın şimdiki bilgimize göre tek olması, pek çok rastlanan istinsah ve ifâde hatâlarının tahkikini gerektirmiş; yer yer metni düzeltici müdâheleleri icâp ettirmiştir. Ez-cümle, yer isimlerinin doğru şekli tesbite çalışılmış, metindeki yanlışlar, sayfa alt notlarında gösterilmiştir.

R İ S Â L E

[I. FASIL]

[101 a] Kudret ü kuvvet-i kâhire-i Osmâniyye muhit olduğu memâlik ne mikdâr eyâlet ve hükümet vardır ve kaç sancaktır ve zü'emâ ve erbâb-ı timâr ne mikdâr kılıç vardır âmı tafsil ider

Pes imdi 'umûman memâlik-i mahrûse otuz dört beğlerbeğlikdir; yirmi beşi hâss¹² ve dokuzu sâliyene iledir.

Ve hâss ile olanlar bunlardır :

Eyâlet-i Rum-ili, Eyâlet-i Bosna, Eyâlet-i Kanije, Eyâlet-i Budin, Eyâlet-i Eğre, Eyâlet-i Tımşvar, Eyâlet-i Anadolu, Eyâlet-i Karaman, Eyâlet-i Mar'aş, Eyâlet-i Sivas, Eyâlet-i Tarabuzon, Eyâlet-i Kefe, Eyâlet-i Diyarbekir, Eyâlet-i Şâm-ı Şerif, Eyâlet-i Haleb, Eyâlet-i Arz-ı Rum, Eyâlet-i Çıldır, Eyâlet-i Kars, Eyâlet-i Van, Eyâ-

10 Bk. vrk. 105a-105b.

11 Hâmid Hacıbegiç, *Aynı eser*, s. 148.

12 Nüshada : «hâss ki».

let-i Rakka, Eyâlet-i Şehr-i Zol, [101 b] Eyâlet-i Musul, Eyâlet-i Tarabulus-Şam, Eyâlet-i Kıbrıs, Eyâlet-i Cezâir-i Kapûdân.

Ve dahi *sâliyâne ile olanlar* bunlardır :

Eyâlet-i Mısır, Eyâlet-i Yemen, Eyâlet-i Habeş, Eyâlet-i Basra, Eyâlet-i Lahsâ, Eyâlet-i Bağdad, Eyâlet-i Trablus-garb, Eyâlet-i Tunus, Eyâlet-i Cezâir-i Garb.

Sâliyâne ile olan eyâletlerde Kıbrıs'dan mâ'adâ ze'âmet ve timâr yoktur, kıst kul tâifesi vardır. Cümle mahsûlâtı hazret-i pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin cânibinden zabt olunup ve hâsıl olan mâldan beğlerbeğlere sâliyâneleri ve kul tâifesine 'ulûfeleri virildikten sonra ziyâdesi der-i devlet-medâra gelüp dâhil-i hazine olur. Ammâ hâss ile olan eyâletler böyle değildir. Anlarda hâss-ı hümâyûn ve vüzerâ ve ümerâ vardır; ve ba'zı ocaklık ve aşîret ve müsellemler ve yörük ve akıncı ve piyâde [102 a] beğleri ve ze'âmet ve timârları vardır ve bunlardan mâ'adâ dokuz hükûmet vardır ki him-i fetihde hizmet ü itâ'atleri mukâbelesinde ashâbına tevfiğ ü temlik olunmuşdur. Mülkiyyet tarîkı üzere tefrik iderler. Hattâ memleketleri mefrûzül-kalem ve maktû'ül-kademdir. Ebvâb-ı mahsûlâtı dâhil-i defter-i sultânî olmamışdur. İçlerinde ümerâ-i Osmâniyye'den ve kul tâifesinden hiç bir ferd yoktur. Cümle kendülere mahsûsdur; ve bunların 'ahidnâmeleri mücibince azl ü nasb kabûl eylemezler. Ammâ cümlesi mutî-i fermân-ı hazret-i sultândır. Sâir ümerâ-i Osmâniyye gibi kangı eyâlete tâbi'ler ise beğlerbeğleriyle ma'an sefer eşerler. Kavm [ü] kabîle ve başka asker sâhibleridir.

Ve ol *hükûmet* bunlardır :

Hükûmet-i Cezîre, [102 b], Hükûmet-i Eğil, Hükûmet-i Genc, Hükûmet-i Palu, Hükûmet-i Hazo, Hükûmet-i Ekrâd be-nâm-ı Mahmûdî, Hükûmet-i Mihrivân, Hükûmet-i Uşnu¹³, Hükûmet-i İmâdiyye

Eyâletlerde ne mikdâr elviye ve ze'âmet ve timâr vardır, tafsil üzere beyân olunur :

13 Nûshada, sehven : اوشنى

EYÂLET-İ RUM-İLİ

Sâliyâne beğleriyle yirmi beş sancaktır. Defter kethüdâsı ve timâr defterdârı vardır; ve Paşa-Sancağı'nın iki alay-beğisi vardır, yemin ü yesâr i'tibâr olunmuşdur; ya'ni sağ-kol ve sol-kol alay beğleridir; ve dahi her sancağın bir alay-beğisi vardır ve ze'âmetli üç müsellemler ve altı yörük beğleri ve bir akıncı beği vardır. Cümlesi Rum-ili beğlerbeğisine tâbi'dir, sefer-i hümâyûn vâki' oldukca ma'an sefere eşerler; ve eyâlet-i mezbûrede vâki' olan zü'emâ ve erbâb-ı timâr cümle on bin yüz seksen [103 a] yedi kılıçdır. Bin sekseni ze'âmet, mâ'adâsı tezkirelü ve tezkiresüz timârdır. Zü'emâyâ beş binde ve erbâb-ı timâra üç binde bir cebelü fermân olunmuşdur. Timârı on bin olanlar ve on binden ze'âmete varınca timâr tasarruf idenler üç cebelü virir. Bu minvâl üzere eyâlet-i mezbûrede ümerâ ve zü'emâ ve erbâb-ı timâr cebelûleriyle otuz beş bin mikdâr askerdir; ve müsellemler tâifesine ocak i'tibâr olunmuşdur ki her ocağın bir timârı ve ol timâr ile beş bin nefer be-nevbet sefer eşerler. Müsellemler vardır ve yörük tâifesi dahi ne mikdâr ise her ocağa beş nefer eşküncü ta'yin olunmuşdur, cümlesi beğleriyle ma'an sefer eşerler. Eyle olsa Rum-ili müsellemleri sekiz yüz kırk dokuz ocaktır ve yörükleri bin dört yüz altmış dört ocaktır. [103 b] Bu minvâl üzere müsellemler tâifesiyle yörük eşküncileri on bir bin beş yüz altmış beş nefer olur. Ammâ nevbetlûsü bin üç yüz on üç neferdir ve bunlardan mâ'adâ akıncı tâifesi kâmil on iki bin askerdir. Bu takdîr üzerine 'umûmen sancak beğleri ve zü'emâ ve erbâb-ı timâr kânûn üzere cebelûleriyle zikr olunan müsellemler ve eşküncü tâifesi cem'an elli bin mikdârı askerdir.

Ve *sancakları* bunlardır, zikr olunur :

Livâ'-i Paşa, Livâ'-i Köstendil, Livâ'-i Vize, Livâ'-i Çirmen, Livâ'-i Kırk-Kilise, Livâ'-i Silistre, Livâ'-i Nigobolu, Livâ'-i Vidin, Livâ'-i Alaca-Hisâr, Livâ'-i Vilçitırın, Livâ'-i Prizrin, Livâ'-i İskenderiyye, Livâ'-i Dukagın, Livâ'-i Avlonya, Livâ'-i Ohri, Livâ'-i Delvine, Livâ'-i Yanya, Livâ'-i İlbasan, Livâ'-i Mora, Livâ'-i Tırhala, Livâ'-i Selânik, [104 a] Livâ'-i Üsküb, Livâ'-i Bender, Livâ'-i Akkerman, Livâ'-i Özü.

Müsellem Sancakları bunlardır :

Livâ'-i Müsellemân-ı Kızılca, Livâ'-i Müsellemân-ı Çingâne, Livâ'-i Müsellemân-ı Çirmen.

Yörük Sancakları bunlardır :

Livâ'-i Yörükân-ı Ofçabolu, Livâ'-i Yörükân-ı Tanrıdağı, Livâ'-i Yörükân-ı Vize, Livâ'-i Yörükân-ı Kocacık, Livâ'-i Yörükân-ı Selânik, Livâ'-i Yörükân-ı Naldöken.

EYÂLET-İ BOSNA

Yedi sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı iki bin iki yüz seksen kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzre cebelüsü sekiz bin mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü neferâtı vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ'-i Bosna, Livâ'-i Hersek, Livâ'-i Kilis, Livâ'-i İzvornik, Livâ'-i Zacesne¹⁴, Livâ'-i Kırka, Livâ'-i Orahoviça.

EYÂLET-İ BUDIN, EYÂLET-İ EGRE, EYÂLET-İ KANIJE

Bunlar [104 b] cümle on sekiz sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı iki bin sekiz yüz altmış dört kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzre cebelüsü on bir bin mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Budin, Livâ'-i Estergon, Livâ'-i Sigetvâr, Livâ'-i İstolni-Belgrad, Livâ'-i Seçen¹⁵, Livâ'-i Novigrad, Livâ'-i Peçuy, Livâ'-i Seksar, Livâ'-i Sekçuy (سكچوى = Szekesö), Livâ'-i Sirem¹⁶, Livâ'-i Se-

14 Nûshada, sehven : راجتہ

15 Nûshada, sehven : سچوه

16 Nûshada, sehven : استرمه

mendire, Livâ'-i Hatvan, Livâ'-i Filek, Livâ'-i Solnok¹⁷, Livâ'-i Segedin, Livâ'-i Şimondorna, Livâ'-i Kopan, Livâ'-i Pojega.

EYÂLET-İ TİMİŞVAR

Altı sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı yedi yüz on kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzre cebelüsü üç bin mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ dahi 'ulûfelü [105 a] neferâtı vardır.

Livâ'-i Tımışvar, Livâ'-i Güle, Livâ'-i Modava, Livâ'-i Yanova¹⁸, Livâ'-i Çanad, Livâ'-i Lipova.

EYÂLET-İ ANADOLU

On dört sancaktır. Bunun dahi defter kethüdâsı ve timâr defterdârı vardır ve dört müsellem ve on piyâde beğleri vardır ki bunlar ocak ağalarındandır. Tekâ'üd tarîkı üzre her birinin arpalık hükümünde icmâllü ze'âmetleri vardır. Tasarruf idüp devâm-ı devlet-i pâdişâhiye duâ iderler; ve içlerinden birisi fevt olsa ze'âmetiyle beğlüği yine ocak ağalarından bir müstehakka virilir. Sâir ze'âmet ve timâr gibi oğluna ya âhara virilü-gelmemiştir ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı sekiz bin altı yüz on dokuz kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzre cebelüsü yirmi beşer [105 b] bin mikdârı asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Kütahya, Livâ'-i Hüdâvendigâr, Livâ'-i Saruhan, Livâ'-i Kastamonu, Livâ'-i Bolu, Livâ'-i Menteşe, Livâ'-i Karahisâr[-ı Sâhib], Livâ'-i Sultan-Önü, Livâ'-i Ankara, Livâ'-i Kengiri, Livâ'-i Teke¹⁹, Livâ'-i Hamid, Livâ'-i Karesi²⁰.

Ve dahi *Müsellem Beğleri* bunlardır ki zikr olunur :

17 Nûshada, sehven : صولتوه

18 Nûshada : ياتق

19 Nûshada : تكيه

20 Nûshada : قرشي

Mîr-i Müsellemân-ı Aydın ve Saruhan ve Mentese ve Karesi ve Bursa ve Koca-ili ve Sultan-Önü; Mîr-i Müsellemân-ı Bolu ve Kastamonu ve Ankara; Mîr-i Müsellemân-ı Kütahya ve Karahisâr[-ı Sâhib] ve Hamid; Mîr-i Müsellemân-ı Teke ve Alâiyye.

Ve dahi *Piyâde Beğleri* bunlardır :

Mîr-i Piyâdegân-ı Saruhan; Mîr-i Piyâdegân-ı Kütahya; Mîr-i Piyâdegân-ı Karahisâr[-ı Sâhib]; Mîr-i Piyâdegân-ı Mentese; Mîr-i Piyâdegân-ı Hamid; Mîr-i Piyâdegân-ı Ankara; Mîr-i Piyâdegân-ı Bolu; Mîr-i Piyâdegân-ı Sultan-Önü; Mîr-i Piyâdegân-ı Hüdâvendigâr; Mîr-i Piyâdegân-ı Karesi; Mîr-i Piyâdegân-ı Biga.

EYÂLET-İ KARAMAN

Yedi sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı [106 a] tîmârı iki bin yedi yüz on kılıçdır; ve ümerâsı kânûn üzre cebelüsiyle altı bin beş yüz mikdâr asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Konya, Livâ'-i Beğşehir, Livâ'-i Kırşehir, Livâ'-i Kayseriyye, Livâ'-i Niğde, Livâ'-i Aksaray, Livâ'-i Akşehir.

EYÂLET-İ SİVAS

Yedi sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı üç bin dokuz yüz otuz yedi kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzre cebelüsiyle sekiz bin mikdâr asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Sivas, Livâ'-i Bozok, Livâ'-i Amasya, Livâ'-i Çorum, Livâ'-i Divrik, Livâ'-i Arabkir, Livâ'-i Canik.

EYÂLET-İ MAR'AŞ

Dört sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmâr iki bin sekiz yüz

altmış dokuz kılıçdır; ve ümerâsı kânûn [106 b] üzre cebelüsiyle altı bin sekiz yüz mikdâr asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Mar'aş, Livâ'-i Kars, Livâ'-i Malatya, Livâ'-i Ayıntab.

EYÂLET-İ TARABUZON

İki sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı beş yüz elli dört kılıçdır; ve ümerâsı ve kânûn üzre cebelüsiyle iki bin mikdârı asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Tarabuzon, Livâ'-i Batum.

EYÂLET-İ KEFE

Eyâlet-i mezbûrede ze'âmet ve tîmâr yoktur. Kul tâifesi vardır. Mezâri' u kurânın ekseri havâss-ı hümâyündür, mirî tarafından zabt olunur.

EYÂLET-İ DİYÂRBEKİR

Yirmi iki sancaktır. On sekiz sancağı [107 a] ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır; mâ'adâsı yurdruk ve ocaklık i'tibâr olunur ve anlar dahi sâir ümerâ gibi tabl u 'alem sâhibleridir. Hattâ ta'yîn olunmuş icmâllü hâssları vardır. Ellerine berât-ı hümâyün virilmiştir. Nihâyet şol kadar var ki selâtîn-i selefden ellerinde olan 'ahid-nâmeleri mücibince azl ü nasb kabul eylemezler. Ammâ içlerinde ze'âmet ve tîmâr vardır ve sefer-i hümâyün vâki' oldukça kendüleri ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı beğlerbeğleriyle ma'an sefer eşerler ve bunlardan mâ'adâ dahi ze'âmet ve tîmâr ile başka aşîret beyleri vardır ve lâkin anlar tabl u 'alem sâhibleri değildir. Belki zü'emâ makâmındadır. Pes imdi eyâlet-i mezbûrenin zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı ve zikr olunan erbâb-ı aşîreti [107 b] cümle dört bin iki yüz on yedi

kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzere cebelüsüyle on dokuz bin mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi dahi olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ'-i Âmid, Livâ'-i Harput, Livâ'-i E[r]jgani, Livâ'-i Siverek, Livâ'-i Nusaybin, Livâ'-i Hasan-Keyf, Livâ'-i Çemişkezek, Livâ'-i Si'ird, Livâ'-i Çapakçur, Livâ'-i Sincâr, Livâ'-i Tercil, Livâ'-i Kulb, Livâ'-i Çermik, Livâ'-i Pertek, Livâ'-i Mazgird, Livâ'-i Atak, Livâ'-i Pesban-Yurban (پيسان يوربان), Livâ'-i Sagmân, Livâ'-i Mefârkîn²¹, Livâ'-i Mihrânî, Livâ'-i Akça-Kal'a, Livâ'-i Hancuk (حانجوق).

EYÂLET-İ ŞÂM-İ ŞERİF

On sancaktır. Yedi sancağı hâssla, dört sancağı sâliyâne ile. Sâliyâne ile olan elviyede ze'âmet ve timâr yokdur. Cümle mahsûlâtı (108 a) mirî tarafından zabt olunur. Pes imdi ze'âmet ve timâr olan elviyenin zü'emâ ve erbâb-ı timârı bin ikiyüz elli kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzere cebelüsüyle dört bin beşyüz mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi dahi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Şâm-ı Şerif, Livâ'-i Safed, Livâ'-i Kuds-i Şerif, Livâ'-i Aclun, Livâ'-i Leccun, Livâ'-i Gazze, Livâ'-i Nablus, Livâ'-i Tedmür, Livâ'-i Sayda, Livâ'-i Beyrut, Livâ'-i Kerek [ve] Şuyek.

EYÂLET-İ HALEB

Altı sancaktır. Bir sancağı yurdluk ve ocaklıkdur ki Adana sancağı dirlir. Mâ'adâsı ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı bin iki yüz elli kılıçdur. Ümerâsı ve kânûn üzere cebelüsü ile dört bin altı yüz mikdâr askerdir ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul [108 b] tâifesi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

21 Nûshada : مغاركنيل

Livâ'-i Haleb, Livâ'-i Kilis, Livâ'-i Maare, Livâ'-i Uzeyr, Livâ'-i Bâlis, Livâ'-i Adana.

EYÂLET-İ ARZ-İ RÛM

On iki sancaktır. Zü'emâ ve erbâb-ı timârı beş bin sekiz yüz kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzere cebelüsü on bin iki yüz mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi dahi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Arz-ı Rûm, Livâ'-i Karahisâr-ı Şarkî, Livâ'-i Pasin, Livâ'-i Kığı, Livâ'-i İspir²², Livâ'-i Hınıs, Livâ'-i Malâzgird, Livâ'-i Tekmân, Livâ'-i Tortum, Livâ'-i Mecingerd²³, Livâ'-i Mâmervân²⁴, Livâ'-i Kızıuçan²⁵.

EYÂLET-İ ÇILDİR BE-NÂM-İ DİĞER AHISKA

On dört sancaktır. Üç sancağı yurdluk ve ocaklıkdur. Mâ'adâsı ümerâ'-i Osmâniyye [109 a] tasarrufundadır ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı beş yüz doksan kılıçdur ve ümerâsı kânûn üzere cebelüsüyle bin beş yüz mikdâr asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Ahıska, Livâ'-i Ardahân-ı Büzürk, Livâ'-i Oltu, Livâ'-i Ardanuc²⁶, Livâ'-i Penek, Livâ'-i Hartus, Livâ'-i Çeçerek^{27a}, Livâ'-i Posthov, Livâ'-i Macahil, Livâ'-i Acara, Livâ'-i Ahalkelek²⁷, Livâ'-i Livâne, Livâ'-i Şavşad, Livâ'-i Pertekrek.

22 Nûshada : اشير

23 Nûshada : منجكرد

24 Nûshada : ماميروان

25 Nûshada : فيز اوچاق

26 Nûshada : اردنوج

26a Nûshada : حبرك

27 Nûshada : احكلك

EYÂLET-İ KARS

Altı sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı seksen kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzre cebelüsiyle iki bin sekiz yüz mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Kars, Livâ'-i Ardahân-ı Küçük, Livâ'-i Kâğızman, Livâ'-i Zaruşâd, Livâ'-i Geçivan, Hocuvan (خوجوان).

[109 b] EYÂLET-İ VAN

On dört sancaktır. Beş sancağı ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır; mâ'adâsı yurdruk ve ocaklıkdur ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı bin altıyüz on beş kılıçdur. Ümerâsı kânûn üzre cebelüsiyle dört bin mikdâr asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Van, Livâ'-i Erciş, Livâ'-i Âdiicevâz, Livâ'-i Muş, Livâ'-i Bitlis, Livâ'-i Bârgîri, Livâ'-i Âsiyâb-rud, Livâ'-i Kârkâr (كركار), Livâ'-i Vâdi-i Benî Kotur, Livâ'-i Kesânî, Livâ'-i Ağakis, Livâ'-i Berda', Livâ'-i Ovacık (لواجك), Livâ'-i Bâyezid-Kal'ası.

EYÂLET-İ RAKKA

Yedi sancaktır. Zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı bin yüz elli kılıçdur ve ümerâsı kânûn üzre cebelüsiyle üç bin mikdârı asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

[110 a] Livâ'-i Rakka ma'a Ruha, Livâ'-i Deyr-i Rahba, Livâ'-i Benî-Rebî'a, Livâ'-i Cemâse, Livâ'-i Birecik, Livâ'-i Habur, Livâ'-i Sürûc.

EYÂLET-İ ŞEHR-İ ZOL

On dokuz sancaktır. Altı sancağı ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır; mâ'adâsı yurdruk ve ocaklıkdur ve bunlardan mâ'adâ aşîret beyleri vardır ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı yediyüz doksan kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzre cebelüsiyle üç bin mikdârı asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Şehr-i Zol, Livâ'-i Erbil, Livâ'-i Sürücek (سروجك), Livâ'-i Hezârmürd, Livâ'-i Müjgâve (مژگاره), Livâ'-i Accur (عجور), Livâ'-i Keşşâf (كشافي), Livâ'-i Şehr-i Bâzâr, Livâ'-i Pâve (پاوه), Livâ'-i Nil-Târî, Livâ'-i Sipehrencin, Livâ'-i Abroman, Livâ'-i Dâvudân, Livâ'-i Berend (برند), Livâ'-i Balkas, Livâ'-i Cebel-i Humreyn, Livâ'-i Dulhorân (دولخوران), Livâ'-i Harîr [ve] Rudîn, Livâ'-i Kal'a-i Gâzî [-Kıran].

[110 b] EYÂLET-İ MUSUL

Beş sancaktır. İki sancağı yurdruk ve ocaklıkdur; mâ'adâsı ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır ve bunlardan mâ'adâ aşîret beyleri vardır. Zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı dört yüz doksan kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzre cebelüsiyle iki bin iki yüz mikdâr asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Musul, Livâ'-i Kerkük, Livâ'-i Tekrit, Livâ'-i Bâcvân-lık, Livâ'-i Hudên-Bâne (هودن بانه).

EYÂLET-İ TARABULUS-ŞAM

Beş sancaktır; ve zü'emâ ve erbâb-ı tîmârı yedi yüz doksan ki-

lıçdır ve ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle üç bin beş yüz mikdârı asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Tarabulus-Şam, Livâ'-i Hamâ, Livâ'-i Hums²⁹, Livâ'-i Selemiyye, Livâ'-i Cebelî.

[111 a] EYÂLET-İ BAGDAD

Yirmi beş sancaktır. Sekiz sancağında sâir memâlik gibi ze'âmet ve timâr vardır ki ol memleket sancakları arz-ı memleket 'add olunmuşdur. Mâ'adâ sancakları arz-ı Irâk'dır. Anda ze'âmet ve timâr yoktur. Ancak sancak-beğleri hâssı vardır. Yurdluk ve ocaklıkdur. Mâ'adâsı kurâ ve mezâri'inin cümle mahsûlâtı mîrî cânibinden zabt olunur. Pes imdi timâr ve ze'âmet olan elviyenin zü'emâ ve erbâb-ı timârı bin yüz kılıçdır. Cümlesi kânûn üzere cebelüsiyle beş bin mikdârı asker olur ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfelü kul tâifesi vardır.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Bağdad, Livâ'-i Zengâbâd³⁰, Livâ'-i Cevâzir, Livâ'-i Hilale, Livâ'-i Rumâhiyye, Livâ'-i Ane, Livâ'-i Çengule, Livâ'-i Karatâk (قره طاق), [111 b] Livâ'-i Dertenk, Livâ'-i Cessân, Livâ'-i Semavât, Livâ'-i Bayat³¹, Livâ'-i Derne, Livâ'-i Diyâlâ³², Livâ'-i Vâsıt, Livâ'-i Kerind, Livâ'-i Demür-Kapu, Livâ'-i Karaniyye, Livâ'-i Kabur, Livâ'-i Gilân, Livâ'-i Âl-i Sâ'ih (آل صالح).

EYÂLET-İ KIBRIS

Sekiz sancaktır. Beş sancağı hâssla, üçü sâliyâne iledir; ve

29 Nûshada : حميس

30 Nûshada : زنگاباد

31 Nûshada : بياد

32 Nûshada : در بلان

zü'emâ ve erbâb-ı timârı bin sekiz yüz kılıçdır. Ümerâsı ve kânûn üzere cebelüsiyle beş bin mikdârı asker olur.

Ve *sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Kıbrıs, Livâ'-i İç-il, Livâ'-i Tarsus, Livâ'-i Alâiyye, Livâ'-i Sis, Livâ'-i Girine, Livâ'-i Bâf, Livâ'-i Magosa.

EYÂLET-İ CEZÂİR-İ KAPÜDANLIK

On üç sancaktır. On sancağı hâssla, mâ'adâsı sâliyâne iledir; ve zü'emâ ve erbâb-ı timârı mensûhâtile ma'an iki bin üç yüz yirmi kılıçdır. Ümerâsı [112 a] kânûn üzere cebelüsiyle yedi bin mikdâr asker olur.

Ve *Sancakları* bunlardır :

Livâ'-i Gelibolu, Livâ'-i Eğreboz, Livâ'-i Karh-ili, Livâ'-i Rodos, Livâ'-i Midillü, Livâ'-i Biga, Livâ'-i Suğla, Livâ'-i Mizistre, Livâ'-i Sakız, Livâ'-i Nakşa, Livâ'-i Mehdiyye, Livâ'-i Aynabahtı.

Pes imdi bu üslûb üzere zikr olunan eyâletler sâliyâne beğleriyile üç yüz yirmi sancaktır ve timârları elli altı bin iki yüz dokuz kılıçdır. Fermân-ı hümayûn-ı sa'âdet-nişân üzere iki yüz bir bin mikdâr asker olur. Zikr olunan hükûmetler de, oymak i'tibâr olunmuşdur, aşîret demek olur. Her oymağın bir mîr-i aşîreti vardır. Sefer-i hümayûn vâki' oldukca her birisi kudret ve tahammüllerine göre aşîretlerinden süvâri ihrâc idüp, hâkimleriyle ma'an [112 b] edâ-i hizmet iderler ve bunların cümlesi altmış bin mikdârı askerdir. Ve Allahü a'lem bi's-savâb.

[II. FASIL]

Umûmen memâlik-i Osmâniyye'de vâki' olan bilâd ve kilâ³³ ve kurâ ve mezâri'in aksâm-ı tasarrufât ve ba'zı i'tibârât u istlâhat[ı] beyâmmdadır

Pes imdi umûmen memâlik-i mahrûsede münderic olan bilâd ve kurâ ve mezâri' yirmi iki bahiş olmuştur.

Bir bahşi *havâss-ı hümayûndur*.

33 Nûshada : «kal'a»

Ve bir bahşı havâss-ı vüzerâdır ve ümerâ ve mîrimîrân ve a'yân-ı Divân-ı 'âlişândır.

Ve bir bahşı dahi cihet-i(?) levâzımları için sultânlar ta'yîn olunan havâssdur ki anlara *paşmaklık* dirler. Eyle olsa havâss demekdir. Murâd budur ki mansıb oldukca mutasarrıf olanlara mahsûs olup ya'ni erbâb-ı menâsıb için ta'yîn olunmuş [113 a] icmâllü havâsslar vardır. Kalil ü kesir herkes mansıb zamânında kendi hâsslarına mutasarrıf olur. Hattâ birisine hâlel vâki' olsa yerine kangısı mansub³⁴ olursa ol hâsslar ana intikâl ider. Ammâ paşmaklık itlâk olunan hâsslar böyle değildir. Zîrâ sultânlar erbâb-ı menâsıb gibi değildir, azl ü nasb kabûl eylemezler. Belki hemen hayatda olduklarıncâ ol hâsslar tasarrufunda olur. Sâir havâss-ı menâsıb gibi mahsûs olup birbirine intikâl eylemez.

Ve bir bahşı[na] dahi *mâlikâne* dirler. Yine ba'zı sultânlar ve 'atebe-i ulyâda müstehik olanlara ve boy-beğler[in]e ve ba'zı memleket erlerine hizmet ü liyâkatlerine göre tevcih ü temlik olup selâtin-i mâziyeden ve hâlâ pâdişâh-ı 'âlem-penâh eazz-Allahü ensârehu hazretlerinden ellerinde mülk-nâmeleri [113 b] vardır. Hemen milk-i müesleri gibidir. İsterler ise mülkiyyet üzere tasarruf iderler. Neslen ba'de neslin tâ silsileleri münkati' veyâhud ref'ine hükm-i şerif olmadıkça³⁵ mülkiyyet üzere tasarruf iderler ve min-ba'd mukâbelesinde hizmet teklif olunmamışdır.

Ve bir bahşı dahi *evkâf*dir. Ba'de't-temlik ba'zı kimesneler mülk-nâmeleri mücibince [mu]tasarruf oldukları kurâ vü mezâri'[i] vakf eylemişlerdir; ile'l-ân vakfiyyet üzere tasarruf olunur. Pes imdi bu makûleler dahi makbûl-i sultân-ı zamân oldukça ile'l-inkırâzi'd-devrân şart-ı vâkıf üzere 'amel olunur.

Bir bahşı dahi *arpalık*dur ki bâb-ı sa'âdet ve rikâb-ı devlet ağalarına ve mîrî kârhânelerde hizmet iden gerek baş ve buğlarına [114 a] ve ba'zı serhad beğlerbeğilerine ve beğlerine ta'yîn olunmuşdur ve lâkin iki kısım üzerinedir. Bir kısmı *icmâllü mahsûs*dur, ehl-i menâsıb hâssı gibi birbirine intikâl üzere ve bir kısmı dahi *gayr-i mahsûs*dur; ya'ni icmâllü değildir, sonradan ba'zı beğlerbeğilere ve beğlere virilü gelmişdür. Ol makûleler, yerine gelene virilmez, belki

34 Nûshada, sehven : «mansıb»

35 Nûshada, sehven : «olunca»

aşına rücû' ider ve gâh olur ki arpalığa lâyıf bir müstehikkına dahi virilür.

Ve bir bahşı dahi *ocaklık*dur ki hîn-i fetihde ba'zı ümerâyâ hizmet ü itâ'atleri mukâbelesinde ber-vech-i te'bîd sancak u hâss tarîkıyla tevcih olunmuşdur. Erbâb-ı divân ıstılâhında bu makûlelere *yurdlık* ve *ocaklık* dirler, yine sancak i'tibâr olunur ve sâir ümerâ gibi tabl u 'âlem sâhibleridir. Saltanat-ı selefden ellerinde olan temessükâtları [114 b] mücibince cidden bunlara azl ü nasb kabûl eylemezler. Ammâ elviye-i sâire kurâ vü mezâri'inin mahsûlâtı tahrîr olunmuşdur. İçinde ze'âmet ve timâr vardır; sefer-i hümâyûn vâki' oldukça zü'emâ ve erbâb-ı timârı alay-beğleri ile kendüleri ma'an sâir sancak-beğleri gibi kangı eyâlete tâbi'ler ise beğlerbeğileriyle ma'an konup, göçüp, sefer hizmetin edâ iderler ve bunlardan birisi fevt olsa, yahud edâ-i hizmet etmese yurdu ve ocağı olmağla, sancağı ve ocağı, evlâdına ve akrabâsına virilür ve hâriciden kimseye virilü gelmemişdür. Meğr ki evlâd ü akrabâsı münkariz ola, ol zamân da sancak tasarruf eylemiş bir umûr-dîde kimseye virilür. Ammâ yurdlık ve ocaklık i'tibârı olmaz, belki sâir elviye gibi tasarruf olunur.

Ve bir bahşı dahi *ze'âmet* [115 a] ve *timâr*dir ki erbâb-ı Divâna ve a'dâları ile mukâtele vü mukâbelesinde ba'zı dil-âverâne ta'yîn olunmuşdur ki bu tâifeye *zü'emâ* ve *erbâb-ı timâr* dirler, asker didikleri bu tâifedir. Alay-beğleri ve çeribaşları vardır, anlar dahi ze'âmet ve timâr tasarruf iderler. Cümlesi me'mûr oldukları hizmetlerinde dâim ve kâ'im oldukça ze'âmet ve timârları tasarruflarında olur. Bilâ sebep ellerinden alınup âhara virilmez. Hattâ birisi uğur-ı hümâyûnda giriftâr u şehid veyâ fevt [ü] nâ-bedîd olsa pes kânûn vaz' olunmuşdur, ze'âmet ve timâr[ı] oğluna, oğlı yoğise âhara virilür.

Ve bir bahşı dahi *tekâüddür* ki ze'âmet ve timârdan ifrâz olup uğur-ı pâdişâhîde envâ'-ı hizmetleri sebk olunduktan sonra marîz ve [115 b] ihtiyâr ve emekdâr olup sefer-i hümâyû[ndan] iktidârları olmayanlara tevcih olunmuşdur. Hayâtda olduklarıncâ tasarruf idüp devâm-ı devlet-i pâdişâhîde duâ iderler. Bunlara sefer hizmeti teklif olunmaz. İllâ meğr zarûret ola, ol mahalde dahi kânûn böyledir ki cebelü eşdirirler. Sâir zü'emâ ve erbâb-ı timâr hükmi nice ise bunların dahi hükmi eyledir.

Ve bir bahşı, itâ'at ve hizmetleri mukâbelesinde ba'zı *aşiret beğlerine* ta'yîn olunmuşdur ki, kavm ü kabîle sâhibleridir ve sâir üme-

râ gibi timâr ve aşiretlerine vâli ve hâkimlerdir. Timâr u aşiretlerinin rûsûm-ı raiyyetleri ve cürm-i habâset [ve] te'dibe müte'allik olan siyâsetleri min külli'l-vücûh bunlara mahsûsdur ve lâkin bunlar tabl u 'alem sâhibleri değildür, belki zü'emâ makâmındadır. Kangı sancağa [116 a] tâbi'ler ise sancağı beğleriyle ma'an sefer eşerler. Ammâ ze'âmet ve timârları, yurdlık ve ocaklık hükminde. Birisi fevt olsa yahud edâ-i hizmet etmese timâriyle mir-i aşiretlik oğluna ve akrabasına virilür. Mâdâm ki evlâd ü akrabası münkariz olmaya âhara virilmek kânûn değildür.

Ve bir bahşı dahi eshâbına *mâlikâne* tarikiyla timâr virilmişdür. Cebelü eşdirmek şartiyle mutasarrıf ohnur. Ol minvâl üzere elerinde berât u temessükâtları vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukca her timâra ne mikdâr cebelü ta'yîn olunmuş ise ana göre cebelülerin eşdirirler. Zirâ bu makûle timârlara *mülk eşkincilü* dirler. Mâlikâne râbihası olmağla bi-nefsihi eshâbına hizmet teklif olunmamışdur. Hattâ cebelüleri dahi sefere varmasa zecren lehu ancak [116 b] timârlarının birer yıllık mahsûlü mirî tarafından zabt ohnur. Sâir ze'âmet ü timâr gibi değildür; ellerinden alınıp âhara virilmez ve fevt olduklarında timârları oğullarına virilür ve oğulları olmasa zükür [u] inâsdan sâir vârislerine intikâl ider. Anlar dahi hisse-i şâ-yi'aların tasarruf idüp sefer vâki' oldukça ta'yîn olunduğu üzere cebelülerin eşdirirler.

Ve bir bahşı dahi budur ki *münâvebe* tariki üzere timâr kayd olunmuşdur ve bu makûle timârlara *kâr be-nevbet* dirler ve defter-i icmâl-i hâkânide her timâra kaç nefer bağlanmış ise ber-vech-i iştirâk tasarruf olunur. Bunların hâssı, sâir erbâb-ı timâr gibi ellerinde berâtları vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukca nevbete eşerler ve kânûn, kendüleri gitmekdir. [117 a] Zirâ bunlara cebelü fermân olunmamışdur ve bunlardan biri fevt olsa, timâri oğluna, oğlu olmasa veyahud edâ-i hizmet etmese bir müstehukka virilür. Eğer babalarından kalmış timâr ise karındaşına dahi virilü gelmişdür, kânûn budur.

Ve bir bahşı dahi *müsellem* ve *yörük* ve *piyâde* ve *çingâne* ve *akıncı beğlerine* ve *topçularına* ta'yîn olunmuşdur ki her birisinin icmâllü ze'âmet ve timârları vardır, arpalık hükminde, her kim mansûb olursa ana intikâl ider. Sâir ümerâ gibi her biri kendüye mahsûs olan tâfeye vâli ve hâkimdir; ya'ni tavâif-i mezbûrenin bâd-i hevâları ve resm-i arûsâneleri bunlara mahsûsdur ve lâkin

bunlar dahi zü'emâ hükminde. Tabl u 'alem³⁶ sâhibleri değillerdir ve topcu didikleri akıncı tâifesinin çeri [117 b] başları makâmındadır. Anların dahi arpalık hükminde³⁷ icmâllü timârları vardır. Sefer ü hizmet oldukca tâife-i mezbûre âgâh ve beğleri tenbih-i³⁸ hamiyet eyledikleri mahalle sürüp götürürler ve me'mûr oldukları hizmete istihdâm itdirirler. Bunların hizmetleri budur ve bunlardan birisi fevt olsa timâriyle *toycağı* hizmetine kâdir oğlu varsa oğluna ve oğlu yoğise veyahud edâ-i hizmet etmese yine tâife-i mezbûreden iş görmüş bir ihtiyâr kimesne veyahud ayakda kalmış toyca oğullarından bir müstehukka virilür.

Ve bir bahşı dahi *voynuk* tâifesinin beğlerine ve çeribaşlarına ta'yîn olunmuşdur ki müsellem ve yörük beğleri gibi her birisinin muayyen icmâllü ze'âmet ve timârları vardır, arpalık hükminde. [118 a] Yollu yolınca biri birine intikâl ider ve zikr ohnan voynuk tâifesi memnû'ü'l-kalem ve maktû'ü'l-kademdir. Bâd-ı hevâ ve resm-i arûsâneleri ve cürm-i cinâyet ve te'dibe müte'allik siyâsetleri beğlerinin ve çeribaşlarının. Zirâ umûmen voynukan iki bölükdür; bir bölüğü hâssa ve biri 'âmmedir. Eyle olsa, hâssasına beğleri ve 'âmmesine çeribaşları hüküm ider. Pes imdi bu çeribaşları dahi hizmetlerinde kâ'im ve dâ'im oldukca, ze'âmet ü timârları ellerinden alınıp âhara virilmez. Belki kayd-ı hayâtda olduklarınca tasarruf iderler ve bunların hizmetleri budur ki her çeribaş zîr-i destinde olan voynuklardan nevbetlûsin ihrâc idüp Âs'âne-i Sa'âdet'e sürüp götürürler. Her sene çayır zamanında hâssa atlara ve çayırlara hizmet itdirirler [118 b] ve bunlardan birisi fevt [olsa] veyahud edâ-i hizmet eylemese, timâriyle çeribaşlığı yine âhûr halkından 'ulûfesi-ne bedel yoluyla bir müstehukka virilür. Hâricden kimseye veyahud oğluna virilü gelmemişdür ve bunlara sâir zü'emâ ve erbâb-ı timâr gibi sefer hizmeti teklif olunmamışdur. Zirâ bunlar Istabl-i âmire'ye müte'allikdür. Sefer ve hizmetleri pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerine râci'dir.

Ve bir bahşı *Istabl-i âmire'ye müte'allik* ba'zı hizmete ta'yîn olunup hizmetleri mukâbelesinde *timâr* tariki üzere tevcih olunmuşdur. Memâlik-i mahrûsede câ-be-câ mirî yund ocakları ve âhûrlar vardır;

36 Nûshada, sehven : «'âlem»

37 Nûshada, sehven : «hükminde»

38 Nûshada, sehven : «tenbih-i beğleri»

ve hâssa çayırlar ve yund koruları ve taylar hâsil olacak yataklar vardır ki her ocağa başka başka yundlar ve taylar ağası ve bölük [119 a] başları ve korıcı ve güreci ve taycı ve yund oğlanları ta'yîn olunmuşdur. Ve lâkin bunlar iki bölükdür: Bir bölüğü timâr iledir ki anlar bölük başlarıdır ve yund oğlanlarıdır. Timârları arpalık hükminde. Minba'd tebdil ve ta'yîn olmaz, kendülere mahsûsdur. Yollu yolunca birbirine intikal ider. Ve bir bölüğü dahi mu'âfiyetledir ki anlar korıcı ve güreci ve taycıdır. Hizmetleri mukâbelesinde umûmen tekâlif-i örfiyyeden mu'âf u müsellemlerdir. Her ocağa ne mikdâr nefer ta'yîn olunmuş ise her tâife, ocaklarının yundların ve tayların ve âhûrların görüp gözedüp ve gürelerin islâh idüp terbiye iderler. Kemâlin bulduktan sonra taylar ağası olanlar kabz idüb Istabl-i âmire'ye teslim iderler.

Ve bir bahşı dahi [119 b] budur ki umûmen memâlik-i mahrûsede vâki' olan *kılâ'ın hıfz ve hademesine ta'yîn* olunmuşdur. Her kal'anın cebehânesi ve top u tüfengi ve yarâğ u yâtı [ve] dizdâr u kethudâ ve neferâtı vardır ki ta'yîn olundukları kal'anın burûc u bârûsunu³⁹ leyl ü nehâr devrân u gezerân iderler. Dâ'im hizmetleri kal'a muhafazasıdır. Bu tâifeye «hisâr-eri» dirler ve dizdâr ve kethudâ ve neferâtı vardır. İcmâllü timârları vardır, gedik i'tibâr olunmuşdur. Hemen arpalık gibidir, hizmetlerinde dâ'im ve kâ'im olduklarıncâ timâr ve gedikleri bilâ-sebeb ellerinden alınıp âhara virilmez. Şöyle kim içlerinden bir gedik mahlûl olsa, timâr ile gedüğü, müstehik oğlu var ise oğluna ve illâ yine kal'a mülâzimlerinden ol gedüğün fennine mâhir [120 a] ve hizmetine kâdir bir kimesneye virilür ve bunların azl ü nasbı ve rabtı dizdârlarına mahsûsdur, arzları mücibince amel olunur.

Ve bir bahşı dahi *müselleman* tâifesine ta'yîn olunup her beş nefere bir ocak i'tibâr olunmuşdur. Ne mikdâr ocak ise her ocağın bir timârı ve ol timâr ile beş nefer sefer eşer, müsellemi vardır. Timâr-ı mezbûru ber-vech-i iştirâk tasarruf iderler. Sâir erbâb-ı timâr gibi bunların dahi ellerinde berâtları vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukca nevbetle eşerler ve kânûn, kendüleri gitmekdir ve nevbet kangısının olursa, timârın ol sene cümle mahsûlin ol alur ve bunların hizmetleri sefer-i hümâyûnda toplar üzerindedir; ya'ni menâzil ü merâhilde topları ve top çeken gâv u câmusları hıfz [120 b] u hirâ-

39 Nûshada, sehven: «ber-vech-i bârûsının»

set iderler ve topların âlât u esbâbını görüp gözedüp görürler ve kal'a muhâsarasında meteris yolların ve topları bir mevzi'den bir mevzi'e nakl etmek ve asker mürûr etmek için ba'zı derbendlerin sa'b u sengistân mahallerin tathîr ü tevsi⁴⁰ etmek hep bunların hizmetleridir ve bunlara ceng teklif olunmaz. İllâ meğzer zarûret mahal-li ola ve bunlardan birisi fevt olsa, timârı oğluna virilür, oğlu yoğise yahud edâ-i hizmet etmezlerse beğlerinin arzı mücibince yine müsellemler oğullarından bir müstehikka virilür.

Ve bir bahşı dahi budur ki hâssa *doğancı* ve *şâhinci* ve *atmacı* tâifesine ta'yîn olunmuşdur. Timâr tarîkı üzre tasarruf olunur ve bunların dahi sâir erbâb-ı timâr gibi ellerinde berâtları vardır. Ve bunlar iki bölükdür. [121 a] Bir bölüğü timâr iledir ve bir bölüğü çiftlik [ve] baştına tasarruf idüp mu'âfiyetlidir ve ekseri çiftlik ve baştinaları olduğu mahalde sâkinlerdir ve her nâhiyede birer doğancı-başı vaz' olunmuşdur. Anların dahi arpalık hükminde icmâllü ze'âmet ü timârları vardır ki tavâif-i mezbûrenin zabt u rabtı anlara sipâriş olunmuşdur. Ve timâr ile olanlar dahi iki bölükdür. Bir bölüğü götürücü ve bir bölüğü görencci. Bu iki tâife her sene evleş zamanında Doğancı-başlıariyle ma'an Südde-i sa'âdet'e gelüp münâvebe tarîkı üzre Bâzhâne-i sultânî'de götürücülük ve görenccilik hizmetin iderler ve bunlardan birisinin timârı mahlûl olsa, bâz u şehbâz ilminde mâhir ve hizmetine kâdir oğlu var ise oğluna, yoğise veyahud [121 b] edâ-i hizmet etmezler ise Bâzhâne mülâzimlerinden bir üstâd doğancıya virilür.

Ba'dehû *mu'âfiyetle olanlar* dahi iki bölükdür: Bir bölüğü «yuvacı» ve «kayacı» ve «yavırcı»dır ve bir bölüğü ki «avcı»dır ki memâlik-i mahrûsede câ-be-câ ba'zı kûhistân ve sa'b sengistân mahallerde hâssa çakır ve şâhin ve atmaca âşiyânları vardır ki yuvacı ve yavırcı olanlar ol âşiyâneleri hıfz u hirâset iderler. Yavru zamânı geldikde hâricden kimesneleri ve ba'zı râ'i ve hattâbları ol âşiyâneler olduğu havâliden men' ü def' iderler. Tâ ol yavırlar tahsîli perr ü bâl idüp kâbil-i pervâz oluncaya dek leyl ü nehâr görüp gözedirler. Ba'dehû âşiyânelerinden ihrâc idüp terbiyet-i ta'lîme da'vet iderler ve [122 a] evleş zamanında anlar dahi doğancı başlıariyle ma'an Der-i devlete gelirler ve ol yavırları ağalarına teslim eyleyüp yoklanurlar ve avcı olanlar dahi bez-i makdûr idüp ba'zı ma-

40 Nûshada : «tevessü'»

halde dâmlar vaz' idüp sayyâdhk iderler. Anlar dahi yuvacı ve yav-
rıcı başlariyle 'Atebe-i 'aliyyeye'⁴¹ gelüp şikâr eyledikleri bâz u şeh-
bâzları ağalarına teslim idüp tezkire alurlar ve bunların 'azl u nasbı
Çakırcı başı'ya mahsûsdur. Tîmâr u gedikleri mirimîrân ve cânib-i
Divân-ı 'âli-şândan virili gelmemişdir. Hemen Çakırcı başı'nın tez-
kiresi mûcibince 'amel olunur ve ellerine berât virilür.

Ve bir bahşı dahi 'umûmen Memâlik-i mahrûsede vâki' olan
derbendlerin ve ba'zı mevâzi'-i mahûfenin *müstahfızlarına* ta'yin
olunmuşdur ki [122 b] tîmâr tariki üzere tasarruf olunur. Ammâ yurd-
lık ve ocaklık hükmindedir. Fakat tâife-i mezbûreye mahsûsdur. Bu
tâifeye «eshâb-ı derek»⁴² dirler ve «derbendci» dahi dirler. Her bi-
risinin icmâllü tîmârları vardır. Ve bunlar iki bölükdür: Bir bölüğü
tîmâr iledir ki ta'yin olundıkları derbendleri hatar-nâk olan ma-
halleri yarâr âdemleri ile hıfz u hırâset iderler ve ebnâ'-i sebile de-
lil ü rehber olup selâmete çıkarırlar. Hattâ derbendlerinde âyende
vü revendenin başlarına bir hâl gelüp, yahud dâbbeleri bi-mecâl olup
ahşâm irişse, mu'in ü zahir⁴³ olup selâmete varınca âdemler koşar-
lar ve esvâb u mallarına zarar u ziyân irgirmeyüp kendü davarla-
riyle şenliğe ulaştırırlar. Şöyle ki [123 a] ihmâl ü tekâsülleri sebe-
biyle ol dîde-bân oldukları derbend içinde ebnâ'-i sebilin emvâl [ü]
erzâklarından bir nesnelere zâyi' veyahud magsûb olsa, anlara taz-
mîn itdürirler. Kadîmü'l-eyyâmdan şart u iltizâmları bu minvâl üz-
redir ve berâtlarında dahi vech-i meşrûh üzere tasrîh olunmuşdur ve
bu hizmetleri mukâbelesinde bunlar dahi azl ü nasbı kabûl eylemez-
ler. Hattâ birisi fevt olsa veyahud edâ'-i hizmet etmese, tîmâriyle
derekligi⁴⁴ oğluna ve akrabâsına virilür, hâricden kimseye virilmez,
kânûn değıldür. Ve bir bölüğü dahi mu'âfiyetledir ki asıl derbendci
didikleri bu tâ'ifedür ki memerrü'n-nâs olup mahûf u muhâsır olan
mahallerde sâkin ü müteattıl olmuşlardır. Bunlar dahi eshâb-ı derek
gibi âyende vü revende[yi] [123 b] kondururlar ve göçürürler ve ta'yin
oldukları derbendlerin dâhilinde vâki' olan sa'b u sengistân mahal-
leri tevsi' ü tathîr ve müşkilü'l-'ubûr olan ba'zı evdiye vü cüsûr-ı mu-

41 Nûshada : «'âliyyeye»

42 Nûshada : دراك

43 Nûshada : «zahir»

44 Nûshada : دراكلى

hâlîfe[yi] termim ve ta'mîr iderler ve bunlarda «tabl» i'tibârları var-
dır. Kadîmden otuz nefere bir tabl fermân olunmuşdur ki dîde-bân
oldukları mahaller tahammül mesâfesine göre tabl-ı vâhid mikdâr
ise otuz nefer, ziyâde ise ana göre i'tibâr olunur. Ol otuz nefer kimes-
ne münâvebe tarikiyle derbendleri içinde eşkiyâ ve kuttâ'-ı⁴⁵ tarikin
ba'zı kemingâhları olan mahalleri âlât-ı harbile durup darb-ı tabl
idüp yolcuları mahall-i selâmete ırgürirler. Hizmet-i muhâfazat ve
nuhâresetlerinde⁴⁶ dâ'im ü kâ'im oldukca avâriz-ı divâniyye ve te-
kâlif-i örfiyyeden [124 a] mu'âf u müsellemlerdir.

Ve bir bahşı dahi şol mezra'adır ki *Esb-keşân* tâifesine yurdlık
tariki üzere ta'yin olunmuşdur ki bunlar vilâyet-i Karaman'da Konya
Sancağı'na tâbi Durgud ve Eski-il ve dahi Bayburd nâhiyelerinde
sâkinler olup, «At-Çeken» tâifesi demekle ma'rûflardır. Bunlar kab-
le'l-feth Haymana tâifesinden olup zirâ'at u hırâsete mâil olmadık-
ları ecilden kendülere at akçası vaz' olunup tâife-i mezbûre resmi-
çift ve bennâk ve caba ve kendülere yurd yazılan yerlerine ekdükle-
ri öşürlerinden at çekdikleri mukâbelesinde afv olup avâriz viril-
mek ref' olunmuşdur. Mirî cânibinden hemen at akçası ve resmi
[124 b] ganem ve resmi arûs ve cürm-i cinâyet virirler. Sâkin ol-
dukları yurdları ve ta'yin olunan mezra'aları kendülerine mahsûs cid-
den kimesnenin medhalleri yoktur.

Ve bir bahşı dahi şol kurâ ve mezâri'dir⁴⁷ ki serhadlerde ba'zı
*mâlik*⁴⁸ ve *keniz* (knez) ve *premikür* tâifesine ta'yin olunmuşdur ki
bunlar hîn-i fetihde vilâyetlerinin mirî hizmetin kabûl idüp her bi-
risine ne mikdâr karye bahş olunmuş ise ol kurâ ahâlisinin bunlar
kethudâları gibidir. Mâl-ı mirî tahsiline ve ba'zı sefer mühimmâtı-
na hizmet ü mu'âvenet idüp, re'âyaya fermân olunan husûs[u] ih-
bâr [u] tevzi' iderler. Hattâ zir-i destlerinde olan karyeden ba'zı
re'âyâ dârü'l-harbe veya âhar diyâra firâr etseler yerine getürmeğe
iltizâm eylemişlerdir. Ve [125 a] bunlar dahi iki bölükdür. Bir bölüğü
vech-i meşrûh üzere tîmâr iledir, anlar mâlik ve kenizlerdir. Sâir er-
bâb-ı tîmâr gibi ellerinde berâtları vardır ve bir bölüğü dahi mu'âfi-

45 Nûshada, sehven : نطای

46 Nûshada, sehven : محابست

47 Nûshada : مزراع

48 Nûshada : ممالك

yet iledir ki anlar premikürlerdir. Zirâ'at u hırâset eyledikleri çiftlik ve baştinaların hukûk u rüsûmları ve kendüleri ve oğulları ve karındâşlarının cizye ve ispençeleri hizmetleri mukâbelesinde afv olunduğundan mâ'adâ, avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf u müsellemlerdir.

Ve bir bahşı dahi şol mezra'adır ki *baştina* i'tibârı üzre *voynuk* tâifesine ta'yîn olunmuşdur. Erbâb-ı Divân ıstılâhında *Çiftlik* demektir ve a'sâr-ı şer'iyyeden ve rüsûm-ı örfiyyelerinden ve harâc ve ispençe ve avâriz-ı divâniyyeden cemî-i tekâlif-i örfiyyeden mu'âf u müsellemlerdir. [125 b] Baştinaları kangı karyenin hudûdunda ise min-ba'd sâhib-i arzın ve gayrin medhalî yokdur, öşür ve rüsûmları kendülerine mahsûsdur. Başka beyleri ve çeribaşları ve legatörleri vardır, zabt u rabtları anlara mahsûsdur ve bunlarda «göndür» (gönder) i'tibârı vardır; nîze ma'nâsına ve çeribaşılığı her ne mikdâr göndür ise her göndürde üçer voynuk olup, birisi asıl ve ikisi yamak kayd olunmuşdur. Hizmet ü sefer vâki' oldukca nevbetle her göndür bir voynuk eşer ve nevbet üç yılda bir düşer ve bunlar İstabl-i âmire hizmetiçün vaz' olunmuşdur. Nevbetlü olanlar çeribaşlarıyla ve legatörleriyle her sene çayır zamânında Der-i devlete gelüp hâssa atlara ve çayırlara hizmet iderler. Hizmetleri tamâm oldukdan sonra [126 a] Mirâhûr-ı kebîr ü sagîrden tezkire alup mekânlarına giderler.

[III. FASIL.]

Ze'âmet ve timârlarının ba'zı i'tibârât ve ıstılâhatı beyânındadır

Pes imdi *ze'âmet* şuna dirler ki ba'zı kurâ ve mezârî¹⁹ birikdirilüp kâmil yirmi bin akçalık üzre veyahud dahi ziyâde ile bir kimesneye berât verilmiş ola, şöyle ki yirmi binden bir akça eksik olsa, ana *ze'âmet* dinilmez, belki timâr dirler. Zirâ *ze'âmetin* ekser haddi yüz bin ve ekallî kâmil yirmi bindir ve timârın dahi ekser haddi on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuzdur. Ammâ ekallî müte'ayyin de-

ğildir. Zirâ defter-i icmâl-i hâkânide bin akçadan aşağı kayd [126 b] olunmuş müstakil kılıç timârlar vardır. Bu takdîrce timârın ekallî-i haddi hemen ekallî olmuş olur.

Ve *ze'âmet* ve timârlarda *icmâllü* i'tibâr olunmuşdur ki kılıç *ze'âmet* ve timârlar anda ma'lûm olur. Şöyle kim bir *ze'âmet* ve timâr *icmâllü* olmaya, ol *ze'âmet* ve timâra kılıç itlâk [u] i'tibâr olunmuşdur. Meselâ ba'zı *icmâllü* *ze'âmet* ve timârdan birer mikdâr hisse ifrâz olunup ve birikdirilüp kâmil yirmi bin akçalıkla yahud dahi ziyâde veya noksânile berât olınsa, *ze'âmet* ve berât timâr olunur. Ammâ *icmâllü* dinilmez. Zirâ, bir timâr ve *ze'âmet* *icmâllü* ola lâbüdd kılıç olur. İllâ ki eğer 'an-*ze'âmet* ve 'an-timâr kayd olunmuş ola, ol zamanda ol *ze'âmet* ve timâra kılıç dinilmez, belki hisse [127 a] dinilir. Ol makûlelerin mahlûl oldukda cümlesi veyâhud yekûnesinden bir mikdâr hisse çekilüp bir mikdâr âhar kimesnenin kılıç, *ze'âmet* ve timârına ilhâk olınsa câizdür, men'i yokdur.

Ve *icmâllü* didikleri oldur ki hattâ tahrîr ü tevzî'de kurâ ve mezârî' birikdirilüp veyâ müstakil virilüp, defter-i icmâl-i sultânide taht-ı 1, da(?) üç bin ve altı bin veyâhud yirmi, otuz belki yüz bin akçalık üzre yekûn bağlanup kati' kimesnenin üzerinde timâr ve *ze'âmet* kayd olunmuş ola, ol makûle *ze'âmet* ve timârlar kaç kıta ise mecmû'una *icmâllü* dinilir. İçinde bir iki karyesi tefrik olunup âhara virilmek câ'iz değildir. Ammâ kılıç mikdâr-ı i'tibârından sonra cümlesinin yekûnisinden bir mikdâr hâssa çekilüp [127 b] âhar kimesneye virilmesi câ'izdür, men'i yokdur. Hattâ kılıç *ze'âmet* ve timârlara ilhâk olunan ekseri bu makûle ifrâzlarıdır.

Ve *kılıç* ıstılâhından murâd budur ki, her sancağın zü'emâ ve erbâb-ı timârın ne mikdâr asker olduğu andan ma'lûm olur. Meselâ, bir sancakda kaç kılıç *ze'âmet* ve timâr var ise lâbüdd her bir kılıcın bir sipâhisi vardır. Zirâ iki kılıç bir kimesne ve bir kılıç iki kimesne mutasarrıf olmak hilâf-ı kânündür. İllâ meğer iki karındâşı kılıç bozılmamak üzre babaları timârı berât-ı vâhid ile tevcih olınsa câizdir, men' yokdur. Hattâ, ol karındâşlardan birisi fevt olsa ve oğlı olmasa, ol bir karındâşa virilir, âhara virilmez, kânûn değildir. Zirâ bir [128 a] kılıç timâra iki kimesne mutasarrıf olmak, fakat ahaveyne mahsûsdur. Velâkin babaları timârı gerekdir, âhar timâr olursa ol dahi câiz değildir.

Ve timârlarda divân-ı hümayûn ıstılâhında *tezkirelî*⁵⁰ ve *tezkiresüz* i'tibâr olunmuşdur, yine kılıç demek olur. Velâkin tezkirelî dimeğin ma'nâsı budur ki, mahlûl oldukda her kime tevcih olunursa berât olması, Âsitâne'ye mahsûsdur, ya'ni tezkirelî timârları, beğlerbeğleri virdikleri takdirce dahi kânûn budur ki tezkire virirler. Ba'dehû mücibince Südde-i sa'âdet'den berât-ı şerif sadaka olunur.

Ve ammâ *tezkiresüz* ıtlâk olunan *timârlar* böyle değildir. Mahlûl olduğu hinde beğlerbeğler tevcih iderler, [128 b] kendü tuğralariyle berât virirler. Cidden Âsitâne'den berât olmağa, tezkireye hâcet olmaz. El'an tezkiresüz timârlara mutasarrıf olan sipâhilerin ekseri beğlerbeğilerin berâtiyledir. Eyle olsa Âsitâne'den berât olmak için tezkireye hâcet olmamağa tezkiresüz dinilir.

Ve tezkirelî i'tibâr olunan timârların ekseri haddi altı bindir, ba'dehû beş ile üç bindür, ya'ni üç nev'idür. Zîrâ ba'zı eyâlet vardır ki timârlarının tezkirelîsi biri birine muhâlifdür.

Cümleden biri Anadolu ve Cezâir ve Kıbrıs eyâletlerinin tezkirelîsi beş bindir. Ve Karaman ve Mar'aş ve Sivas eyâletlerinin tezkirelîsi üç bindir, mâ'adâ eyâletlerinin altışar bindir. Bunlardan bir akça [129 a] eksik bulunsa tezkiresüz i'tibâr olunur.

Pes imdi timârların tezkirelîsi, tezkiresüzi biri birine muhâlif olduğu gibi kılıçları dahi muhâlifdür. Hattâ umûmen Rum-ili'nde vâki' olan eyâletlerinin ibtidâ kılıçları üçer bindir. Ba'dehû tezkirelîleridir ki altışar bin akça i'tibâr olunmuşdur. Ammâ sair eyâletlerin ibtidâ kılıçları ikişer bindir. Ba'dehû tezkirelîleri vech-i meşrûh üzere altışar ve beşer ve ba'zısının üç bin akça i'tibâr olunmuşdur.

Şol eyâlet ki timârlarının tezkirelîsi altı ve ibtidâ kılıcı üç bindir, lâ-büdd defter-i icmâl-i hâkânide üç binden ziyâde beş bin dokuz yüz doksan dokuza varınca mukayyed olan timârlarda kılıç i'tibâr olunan fakat üç bin akçalıktan [129 b] ziyâdesine «ifrâz» dinilir. Şöyle ki kâmil altı bin ola, tezkirelî olur ve müstakil kılıç i'tibâr olunur. Hattâ altı binden ziyâde olsa, yine kılıç i'tibâr olunan fakat altı bin akçalıktır. Ziyâdesi dahi on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuza varınca ifrâz i'tibâr olunur.

50 Nûshada, tezkire, müstemiren «tezkere = تَزْكِرَةٌ» şeklinde harekelenmiştir.

Ve dahi şol eyâlet ki tezkirelîsi altı bin, ammâ ibtidâ kılıcı iki bindir. Mukarrerdir ki iki binden ziyâdesi altıdan bir ekşiğe varınca ol timârın iki bin akçalığı kılıç 'add olunur. Ziyâdesi ifrâz olur. Şöyle ki kâmil altı bin ola, vech-i meşrûh üzere tezkirelî kılıç olur. Ziyâdesi yirmi binden bir ekşiğe varınca ifrâz i'tibâr olunur.

Ve dahi şol eyâlet ki tezkirelîsi beş bindir. Anın [130 a] dahi ibtidâ kılıcı iki bin olur. Lâ-büdd iki binden, dört bin dokuz yüz doksan dokuza varınca olan timârın iki bin akçalığı kılıçtır. Ziyâdesine ifrâz dinilir. Şöyle ki kâmil beş bin ola, tezkirelî olur ve müstakil kılıç 'add olunur. Hattâ beş binden ziyâde olsa kılıç i'tibâr olunan yine beş bin akçalıktır. Ziyâdesine ifrâz dinilir, yirmi binden bir ekşiğe varınca.

Ve dahi şol eyâlet ki tezkirelîsi üç bindir. Anın dahi ibtidâ kılıcı iki bindir. İki binden, dokuz yüz doksan dokuza varınca, mukayyed olan timârın iki bin akçalığı kılıç i'tibâr olunur. Şöyle ki kâmil üç bin ola, yine tezkirelî müstakil kılıç olur. Ziyâdesi tâ on dokuz [130 b] bin dokuz yüz doksan dokuza varınca ifrâz i'tibâr olunur. Ammâ şöyle ki kâmil yirmi bin üzere mukayyed ola, icmâllü ze'âmet olur ve müstakil kılıç olur. Zîrâ kılıcın ekser haddi yirmi bindir. Ziyâdesi her ne denli olursa olsun ifrâz i'tibâr olunur. Ve hattâ bunlar mahlûl olsa, bâlâda zikr olunduğu üzere tezkirelîleri ve kılıçları başka başka birer kimesneye ziyâdeleri virilse câ'izdür, men' yokdur.

Bu takdir üzere *kılıç* didikleri altı kısım olur.

Bir kısmı yirmi bin ve bir kısmı altı bin ve bir kısmı beş bindir. Bunlar tezkirelî i'tibâr olunmuşdur. Ve bir kısmı üç bin ve bir kısmı iki bin ki ibtidâ kılıç i'tibâr olunmuşdur. Ve bir kısmı dahi ibtidâ kılıçdan eksik olandır. Meselâ [131 a] Rum-ili eyâletlerinde vâki' olan ibtidâ kılıçları üçer bindir dinilmiş idi. Şöyle ki ol eyâletlerde bir timâr üç binden aşağı kayd olunmuş ola, her ne denli olursa ol timâr müstakil kılıç 'add olunur. Zîrâ Rum-ili eyâletlerinde olan timârın ibtidâ kılıçları üçer bin akçalık üzere vaz' olunmuşdur. Kânûn böyledir ki ol eyâletlerde bir timâr, üç bin ve üç binden aşağı her ne denli kayd olunmuş ise müstakil kılıç i'tibâr olunur.

Ammâ gayri eyâletlerde hüküm böyle değildir. Zîrâ anların ibtidâ kılıçları ikişer bin akçalık üzere vaz' olunmuşdur. Ol eyâletlerde defter-i icmâl-i sultânî mücibince kâmil iki bin ve iki binden aşağı kayd olunan timârlar her ne denli olursa müstakil kılıç i'tibâr olu-

nur. Hattâ [131 b] budur ki bu husûsda kânûn böyledir ki defter-i icmâlde bir tîmâr fakat yüz akçalık üzere bağlanmış olsa müstakil kılıçdır.

Pes imdi bu minvâl üzere kılıcın ekalli haddi hemen ekalli olmuş olur ve *kılıçda ibtidâ* ıstılâhında murâd budur ki, şol eyâlet ki ibtidâ kılıcı üç bindir. Ol eyâletde olan erbâb-ı tîmâr fevt olduklarında kânûn böyledir ki, oğullarına babaları tîmârından ibtidâ üç bin akçalıkla virilür. Hattâ ol eyâletde yoldaşlığı mukâbelesinde bir garîb dahi ibtidâdan veyahud bir sipâhi-zâde babası kaydında âhar tîmâra dühûl etmek lâzım gelse, lâ-büdd yine üç bin ile virilür. Ammâ şol eyâlet ki ibtidâ kılıcı iki bin akçalık üzere vaz' olunmuşdur. Ol eyâletde [132 a] kânûn budur ki, eğer sipâhi-zâde ve eğer garîb yiğitdir, tîmâra dühûl etmek lâzım gelse ibtidâ iki bin akçalık üzere virilür.

Pes imdi ibtidâ kılıç dimeğe bâ'is budur, yohsa bi-hasebi'l-kânûn kılıcın ekser ü ekalli ve ibtidâ vü intihâsı hükümde ale's-seviyyedir. Eyle olsa, «kılıç ve ze'âmet ve icmâllü tîmâr bozulmaz» didiklerinin sebebi budur ki, şöyle ki zü'emâ ve erbâb-ı tîmârdan birisi 'amden ve sehven iki kılıç tîmârı bir tarîkile birikdirüp ve berât etmiş ola, hilâf-ı kânûndur. Min-ba'd câiz değildir. Elbetde kılıcın birisi mahlûl olur ve elinden alınur, âhara virilür.

Pes imdi bu münâsebetle *sipâhi-zâdelerin ibtidâ tîmâra dühûlünde* vaz' olunan tîmârları kânûn[u] şöyledir: Babaları kayd-ı hayâtda iken kendülere virilmek [132 b] câiz değildir. İllâ meğer ki babaları kendülere min-ba'd dirlik olmamak üzere tîmârların ihtiyâriyle bildirirler ise ol zamânda câ'izdir. Ammâ i'tibâr olunan ibtidâ kılıcın haddidir. Yohsa ne an ki bir sipâhinin hadd-i mezbûrdan ziyâde tîmârı olsa dahi min-ba'd eyle ibtidâ cümlesi oğluna virilmek kânûn ola. Meselâ bir sipâhinin dört bin akça tîmârı olsa, oğluna bildirse, yâhud fevt olsa, ol tîmârın ibtidâ kılıcı üç bin ise, üç bin akçalığı virilür. İki bin ise iki binliği virilür. Meğer ol tîmârın tezkirelûsi üç bin ola, ol zamân tezkirelû kılıç bozulmamak üzere ziyâdesiyle kâmil üç bin akçalığı virilse câ'izdir, men' olmaz. Ammâ i'tibâr müteveffânın oğlu bir olduğu takdircedir. Şöyle ki [133 a] iki olsa, dört bini dahi ber-vech-i münâsafa virilür. Hattâ tîmâr beş bin olsa ve tezkirelû olsa, kılıç bozulmamak için cümlesi iki oğluna bir berâtla virilürse, câ'izdir. Zîrâ erbâb-ı tîmârın elbetde iki oğluna tîmâr virilmek kânûndur. Farazâ, bir sipâhinin fakat iki bin yahud bin akça-

lık tîmârı olsa, fevt oldukda, iki oğlu bulunsa, tîmârın ekall olduğu mu'teber değildir. Ber-vech-i iştirâk ikisine dahi virilür. Ammâ oğlu üç olsa, üçüne tîmâr yokdur, illâ meğer âhar tîmâra tâlib ola. Velâkin tîmâr ziyâde bulunsa, üç oğluna dahi kânûnları üzere virilür, berât olunsalar lâ-be'sdir. Zîrâ berât-ı şerif sadaka olunduktan sonra maktûl-i sultân-ı zamân olmuş olur. «Üçüncü [133 b] oğula tîmâr yokdur» deyü taarruz olunmaz.

Ammâ şöyle ki mahlûl olan tîmâr, altı yahud beş bin akçalık olsa ve kılıç olsa ve dahi müteveffânın oğlu bir olsa, kânûn üzere, oğlu ol tîmâra müstehik olmaz. Zîrâ bir sipâhiye babası tîmârından ibtidâ altı bin yahud beş bin akçalık tîmâr virilmek, hilâf-ı kânûndur. İllâ meğer za'im-zâde ola ve tîmâr tezkirelû bulna. Hattâ bir sipâhi-zâde babası kayd-ı hayâtda iken tîmâr tasarruf etmiş olsa, ol zamânda dahi bi-haseb [i']-kânûn ol sipâhi-zâde babası tîmârına müstehik olmaz. İllâ meğer ki müstehuk u lâyıq-ı inâyet olmuş ola.

Ve za'im-zâdelerin babaları fevt oldukda, tîmârlarından iki oğluna, birine dört bin ve birine üç bin [134 a] virilür. Ammâ seferde uğur-ı hümayûnda fevt olsa, beş ile dört bin virilür ve Dergâh-ı âli müteferrikalarının üç oğluna dek virilür, kânûndur ve ekser haddleri birine altı ve birine yedi ve birine sekiz bin virilür ve Dergâh-ı mu'al-lâ çavuşlarından dahi oğullarına üçüne bile virilür. Ekser haddleri birine altı ve birine beş ve birine dört bin virilür ve kâtib-zâdeler dahi cem'an çavuş ve müteferrika oğulları gibidir. Allahü a'lem bi's-savâb.

Timâr risâlesinin ilk sayfası (101/a)